

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА К. Д. УШИНСЬКОГО ЯК ЧИННИК ДЕРЖАВО- ТА НАЦІЄТВОРЕННЯ

Людмила КУРИЛО

orcid.org/0000-0002-4519-2435

кандидат педагогічних наук, доктор філософії, доцент,

провідний науковий співробітник відділу військово-патріотичного виховання НДІУ

Анотація. У статті на основі критичного системного аналізу історико-педагогічних джерел, ретроспективних та сучасних соціогуманітарних досліджень здійснено спробу висвітлити важливі складові науково-педагогічної спадщини К. Д. Ушинського в контексті української та європейської ідентичності, поглиблення процесів європейської інтеграції. Як методологічний інструментарій дослідження використано ідеї та принципи діалектики, системний, інтердисциплінарний підходи до педагогічних та соціокультурних явищ і процесів ретроспективної та сучасної української дійсності.

Важливою складовою культурно-історичної спадщини України є творчий доробок видатного педагога другої половини XIX ст. Костянтина Дмитровича Ушинського. Саме українець К. Ушинський став фундатором наукової педагогіки і народної школи в імперську добу (XIX – поч. XX ст.). Теоретичною основою власної новаторської педагогічної концепції стала належним чином обґрунтована і практично втілена вченим ідея народності, яка передбачала виховання політично свідомої особистості, патріота і громадянина в національній за формою та змістом державі. Освітньо-наукова спадщина корифея української педагогіки охоплює всі найважливіші питання педагогічного знання, зокрема форм та методів навчання і виховання, теорію і практику розвивального навчання, проблеми національно-патріотичного, морального, трудового і родинного виховання, освіти жінок.

Плідні ідеї Костянтина Дмитровича мали значний вплив на становлення та розвиток української педагогіки, соціогуманітаристики. Спираючись на його значний науковий авторитет, вітчизняна професійна громадськість в умовах заборони і переслідувань української освіти та культури виборювала право власного народу на національну школу, на формування модерної української політичної нації. Багатоманітна, потужна в інтелектуальному сенсі педагогічна спадщина класика української педагогіки належить до скарбниці європейської культури, а тому має стати предметом національної гордості українців. Сучасні дослідники мають дати всебічну, неупереджену, виважену оцінку місця і ролі Костянтина Дмитровича Ушинського у розвитку сучасної педагогіко-психологічної науки, його глибоких інноваційних праць як важливої складової багатоманітної культурно-історичної спадщини як України, так і Європи.

Ключові слова: К. Ушинський; педагогічна спадщина; педагогіка; педагогічна концепція; корифей педагогічної науки; культурно-історична спадщина; народна педагогіка; етнографія; фольклор; українська національна ідентичність; європейська ідентичність; політична нація.

PEDAGOGICAL LEGACY OF K. D. USHYNKYI AS A FACTOR OF STATE AND NATION BUILDING

Liudmyla KURYLO

Candidate of Pedagogical Sciences, Doctor of Philosophy, associate professor,

lead research fellow of the Military and Patriotic Education Department of RIUS

© Курило Л.

Annotation. *In the article, on the basis of a critical systematic analysis of historical and pedagogical sources, retrospective and modern socio-humanitarian studies, an attempt is made to highlight the important components of the scientific and pedagogical legacy of K. D. Ushynskiy in the context of Ukrainian and European identity and the deepening of European integration processes. The ideas and principles of dialectics, systematic, interdisciplinary approaches to pedagogical and sociocultural phenomena, and processes of retrospective and modern Ukrainian reality were used as methodological tools in the study.*

An important component of the cultural and historical legacy of Ukraine is the creative legacy of an outstanding educator of the second half of the 19th century. Konstantin Ushynskiy. It was the Ukrainian K. Ushynskiy who became the founder of scientific pedagogy and folk schools in the imperial era (19th – early 20th centuries). The theoretical basis of his own innovative pedagogical concept became the properly substantiated and practically implemented idea of nationhood, which involved the education of a politically conscious individual, a patriot, and a citizen in a state that is national in form and content. The educational and scientific legacy of the coryphaeus of Ukrainian pedagogy covers all the most important issues of pedagogical knowledge, in particular the forms and methods of teaching and upbringing, the theory and practice of developmental education, the problems of national-patriotic, moral, labour, and family education, and the education of women.

The fruitful ideas of Konstantin Dmytrovych had a significant impact on the formation and development of Ukrainian pedagogy and socio-humanitarian studies. Relying on his considerable scientific authority, the domestic professional public, in the conditions of the ban and persecution of Ukrainian education and culture, chose the right of their own people to a national school and to the formation of a modern Ukrainian political nation. The multifaceted, intellectually powerful pedagogical legacy of the classics of Ukrainian pedagogy belongs to the treasury of European culture and therefore should become a matter of national pride for Ukrainians. Modern researchers should give a comprehensive, unbiased, and balanced assessment of the place and role of Konstantin Dmytrovych Ushynskiy in the development of modern pedagogical and psychological science, his deep innovative works as an important component of the multifaceted cultural and historical heritage of both Ukraine and Europe.

Key words: *K. Ushynskiy; pedagogical legacy; pedagogy; pedagogical concept; coryphaeus of pedagogical science; cultural and historical heritage; folk pedagogy; ethnography; folklore; Ukrainian national identity; European identity; political nation.*

Постановка проблеми. Інтелектуальна спадщина вітчизняних діячів науки, корифеїв європейської наукової думки традиційно перебуває в об'єктиві прискіпливого аналізу сучасних дослідників. Значною мірою їх пізнавальний інтерес до цієї проблематики пов'язаний із прагненням з'ясувати рівень належності видатних постатей та їхніх творчих здобутків до української та європейської ідентичності, цивілізаційної спільноти. Окреслений нами напрямок новітніх наукових дискурсів та студій ще більше актуалізувався в умовах

викликів глобального світу, особливо під час повномасштабної російсько-української війни. Чільне місце в цьому сегменті дослідницького пошуку займає конструктивно-критичне вивчення наукових здобутків одного з фундаторів української педагогіки Костянтина Дмитровича Ушинського. Безперечно, вони є невід'ємною складовою культурно-історичної спадщини України і, без сумніву, належать до скарбниці європейської та світової культури, а тому мають бути предметом національної гордості українців.

К. Ушинський займає чільне місце серед корифеїв вітчизняної та європейської педагогічної науки, його ґрунтовні праці, і насамперед фундаментальна монографія «Людина як предмет виховання», не тільки ввібрали в себе те краще, що було створене європейською та світовою педагогічною думкою, а й окреслили нові, більш глибокі перспективні напрямки психолого-педагогічних досліджень. К. Ушинський першим серед учених заклав наукове підґрунтя для процесу навчання і виховання, розробив механізм творчої взаємодії педагогіки та психології з іншими антропологічними науками. Він послідовно проводив думку про високий суспільний статус професії вчителя, чітко і переконливо сформулював критеріальні вимоги до його особистісних, морально-етичних та професійних якостей, всебічно обґрунтував зміст педагогічної освіти.

На нашу думку, українознавчій, зокрема історико-педагогічній науці, вкрай необхідно повернути із невинного забуття імена тих співвітчизників, які зробили свій вагомий внесок у європейську та загалом і світову науку. Адже сила українців полягає не тільки в їх фізичному та психічному здоров'ї, здатності швидко адаптуватись до будь-яких змін у суспільному житті, але й в інтелекті та генетичній історичній пам'яті, унікальних культурно-історичних традиціях європейського взірця. Серед педагогів, які плідно й безкорисливо працювали на ниві вітчизняної освіти та науки в різні історичні епохи та періоди, слід назвати В. Мономаха, І. Борецького, М. Смотрицького, О. Барвінського, О. Русова, П. Стебницького, К. Ушинського, М. Пирогова, В. Сухомлинського та багатьох інших світочів педагогічної

думки. Оскільки авторитетні імена, унікальний творчий потенціал багатьох із них було «привласнено іншими культурами», тому важко не погодитися з думкою академіка НАН України І. Дзюби, що їх потрібно повернути Україні [3, с. 350]. Саме в цьому контексті варто згадати ім'я Костянтина Дмитровича Ушинського – корифея української педагогічної думки, якому, без сумніву, належить чільне місце серед таких класиків європейської педагогіки, як чеський педагог-гуманіст Ян Амос Коменський, французький філософ-просвітител, педагог Йоганн Генріх Песталоцці, німецький педагог Адольф-Вільгельм Дістервег, італійський педагог Марія Монтессорі та інші.

Зауважимо, що в даному разі феномен «чужих рук» полягає в тому, що на збагачення російської культури працювало чимало видатних українців. Проте були й протилежні випадки. Вони, зокрема, були пов'язані з тим, що діячі культури доступними їм засобами намагались захистити права та інтереси українців. Саме тому однією з актуальних проблем історії педагогіки як важливого сегменту українознавчих знань, соціогуманітарної науки та навчальної дисципліни є комплексне, глибоке, неупереджене вивчення та критичне переосмислення творчої спадщини тих діячів української культури, які працювали на чужих теренах і виявляли свої погляди в іншомовній формі [2, с. 4]. До таких яскравих інтелектуальних феноменів належить життя і педагогічна спадщина К. Ушинського (1824–1870) – українського та російськомовного педагога і громадського діяча. Мають рацію ті сучасні дослідники, які вказують на те, що його наполеглива, самовіддана праця у

царині освіти та науки потребує критичного, вдумливого осмислення, оскільки більшість літератури, присвяченої видатному вченому, була опублікована в історичний період, обрамлений кінцем XIX – 80-ми роками XX ст., а тому зазнала ідеологічних деформацій.

Аналіз попередніх досліджень. Питання змістовного наповнення та особливостей педагогічної спадщини К. Ушинського, які в історико-українознавчій літературі розглядаються як у ретроспективному, так і в сучасному науковому контексті, знайшли висвітлення на сторінках праць таких дослідників, як С. Гончаренко [6], Л. Дровозюк [5], І. Ісаєва [2], Н. Калита [4], В. Терлецький [8], В. Шендеровський [3] та ін. Проте у вітчизняній педагогічній та соціогуманітарній думці практично відсутні комплексні, синтетичні праці, в яких би педагогічна спадщина К. Ушинського висвітлювалась у вимірах української та європейської ідентичності. Здійснений нами аналіз соціогуманітарної літератури засвідчує, що цілісне, комплексне дослідження чинників української національної та європейської ідентичності педагогічної спадщини К. Ушинського як унікальної культурно-історичної скарбниці українства ще не знайшло вичерпного, системного висвітлення в царині соціогуманітарної, зокрема педагогічної, думки. Отже, актуальність, теоретичне і прикладне значення проблеми обумовили вибір теми зазначеного дослідження, а саме: «Педагогічна спадщина К. Д. Ушинського як чинник вітчизняного державотворення та формування сучасної української політичної нації».

Мета та завдання статті полягають у тому, щоб, спираючись на оригінальні праці корифея української педагогічної

науки, новітні наукові розвідки, студії та дискурси, присвячені окресленій проблемі, виокремити та проаналізувати основні складові науково-педагогічної спадщини К. Ушинського, з'ясувати їх відповідність принципам та критеріям української національної та європейської ідентичності. На сучасному етапі, особливо під час військової агресії росії проти України, нагальною є потреба у встановленні значення творчої постаті К. Ушинського в історії української суспільно-політичної та педагогічної думки, розкриття його генетичної єдності з українством.

Виклад основного матеріалу. Слід підкреслити, що вітчизняна наука, зокрема українознавча, живе і бореться з ворогом в умовах повномасштабної російсько-української війни, як і весь народ. Очевидним є те, що для переважної більшості українців ця війна є їх національно-визвольною боротьбою за власну незалежність, свободу, зокрема, за свободу інтелектуальної думки, за збереження та відновлення культурно-історичної спадщини, її національної ідентичності, утвердження, принципи і детермінанти сучасної української нації. Нагадаємо, що в законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної ідентичності» (2023 р., січень) зазначене поняття трактується як стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етнонаціональним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями [1].

Натомість, на нашу думку, європейська ідентичність є втіленням

основоположних засад, принципів демократичної європейської культури. Варто вказати й на те, що навіть в умовах складного, драматичного перебігу подій російсько-української війни дослідники здійснюють міждисциплінарні дослідження і ведуть інтелектуальні дискусії з теоретико-методологічних і прикладних проблем збереження, повернення та відновлення культурно-історичної спадщини України, її належності до української національної та європейської ідентичності. Досить перспективною і вартісною у науковому сенсі проблематикою, тісно пов'язаною з окресленням української національної ідентичності К. Ушинського, є тема «Ушинський і Україна». У цьому зв'язку варто вказати на те, що К. Ушинський близько 20-ти років прожив в Україні. Один із його сучасників писав, що хоча він народився в Тулі в родині державного службовця, але Малоросію завжди вважав своєю батьківщиною, пристрасно любив її і згадував про неї з захопленням [2, с. 14]. Українське коріння великого педагога генетично пов'язане з його матір'ю. Відомо, що Любов Степанівна Карпинська (Гусак) походила з родини українського письменника й громадсько-політичного діяча XVIII ст. Василя Капніста, автора «Оди на рабство», в якій висловлювався протест проти політики російського самодержавства в Україні [5, с. 4].

Дитячі роки життя майбутнього педагога пройшли на Полтавщині. Згодом родина Ушинських переселилася на околицю Новгород-Сіверського (Чернігівська губернія) в садибу батька. Будинок був розташований на високому березі Десни в оточенні великого саду, обрамленого крислатими дубами та липами. У своєму

незакінченому автобіографічному творі «Спогади про навчання у Новгород-Сіверській гімназії» К. Ушинський вказав на чинники, які значною мірою вплинули на формування його як особистості. Насамперед це природа рідного краю. Протягом усього життя К. Ушинський з любов'ю згадував мальовничі береги Десни, зелені яри весною і вкриті золотим листям дерева, затишний сад. Він зворушливо описав своє навчання в Новгород-Сіверській гімназії – найстарішій в Україні. Відомими вихованцями цієї гімназії були, зокрема, перший ректор Київського університету Михайло Максимович, письменник і громадський діяч Пантелеймон Куліш [5, с. 5].

Слід зазначити, що в радянський період та навіть і в перші роки незалежності на українському походженні К. Ушинського в офіційних виданнях не наголошувалося. В словниках, енциклопедіях, підручниках з історії педагогіки К. Ушинського називали «великим російським педагогом», «основоположником наукової педагогіки й народної школи в Росії» [4, с. 342]. Проте К. Ушинський знав про своє національне коріння і розповідав своїм знайомим та соратникам. Наполягаючи на своєму українському походженні, він рішуче стверджував: «Ні, я українець: рід наш старовинний, малоросійський, дворянський. Всі родичі, діди, дядьки і батьки були українцями, народилися і поховані в українській землі» [3, с. 353]. Мали місце й певні колізії у трактуванні життєвого і творчого шляху відомого педагога. Зокрема, у 30-х роках минулого століття в радянській педагогіці його називали реакціонером, а з 40-х років – видатним вітчизняним педагогом. У 1945 році Раднарком запровадив медаль імені К. Ушинського [3,

с. 331]. Саме в Україні минули дитячі роки педагога, саме в Україні він жив зі своєю родиною, сюди поспішав з-за кордону після повернення із подорожі країнами Європи. Він планував оселитися з родиною в Києві, навіть купив у цьому місті будинок по вул. Тарасівській і перевіз свою дружину з дітьми [5, с. 48–49]. Куди б не закидала доля К. Ушинського, він через усе життя проніс гарячу любов до України, до її працьовитого народу з його неповторним гумором, мелодійною, поетичною і пісенною мовою. Часто приїздив К. Ушинський до рідних місць, щоб набратися творчої наснаги, поспілкуватися з природою. Поховано Костянтина Дмитровича в Києві, на кладовищі Видубицького монастиря, на березі Дніпра, під старим каштаном, як він і мріяв. На могилі К. Ушинського викарбовано вірш відомого українського поета Павла Тичини:

*В роки царської сваволі
Він жадав народу волі,
Працював для Батьківщини,
Душу розумів дитини,
Школу рятував з безодні, –
Став безсмертним він сьогодні* [6, с. 15].

Вдячні нащадки складають шану людині, яка зробила вагомий внесок у розробку теорії навчання і громадського виховання. Варто нагадати, що в часи Ушинського росія була феодально-кріпосницькою державою, де більшість населення була неписьменною, де царизм жорстоко переслідував прогресивну думку. Про затхлу атмосферу в тогочасній росії К. Ушинський писав у листі до О. Скрибицького (1862): «Сумно сіяти на такому полі, де завтра ж можуть все вирвати, що сьогодні посіяно» [7, с. 5]. Потрібна була висока громадянська мужність К. Ушинського, його наукова

смівливість, щоб піднести свій голос на захист народності, навчання і виховання.

У щоденнику К. Ушинського можна знайти такі його глибоко проникливі слова як вченого, громадянина і патріота своєї вітчизни: «Готувати уми! Розсівати ідеї! Ось наше призначення. Ми живемо не в ті роки, щоб могли діяти самі. Відкинемо егоїзм, будемо трудитися для потомства». Через кілька років К. Ушинський залишив такий запис: «Зробити якнайбільше користі моїй батьківщині – ось єдина мета мого життя і до неї якраз я повинен спрямувати всі свої здібності» [3, с. 353].

Необхідно підкреслити, що особистість вченого-педагога рельєфно відбилася в його численних працях, які глибиною і красою авторської думки, витонченістю стилю й афористичністю мови не поступаються художнім творам. Багатобарвна педагогічна спадщина К. Ушинського представлена як новаторськими монографічними дослідженнями на кшталт монографії «Людина як предмет виховання», так і оригінальними підручниками для дітей, такими, як, наприклад, «Дитячий світ» (1861), «Рідне слово» (1864), які витримали понад 150 видань [8, с. 3]. Фактично це були перші масові та загальнодоступні посібники для навчання дітей. До речі, «Рідне слово» до 1917 року витримало 164 видання [2, с. 14]. Батьки та педагоги розглядали книги К. Ушинського як ковток свіжого повітря, назвавши автора «вчителем вчителів». Проте поліція постійно переслідувала його за «загравання з народом», за «прихильність до атеїзму», за критику заборони вивчення української мови в школах. Слід зазначити, що науковий доробок Костянтина Дмитровича

охоплює всі вузлові теоретичні і прикладні питання педагогіки. В основу своєї педагогічної концепції він поклав ідею народності, яка передбачала виховання національно свідомої особистості, патріота й громадянина України.

На переконання К. Ушинського, народним можна вважати лише те виховання, яке допомагає розвивати національну самосвідомість, громадянські почуття, зберегти й примножувати здобутки національної культури. Під час подорожі Західною Європою і знайомства з системами навчання різних країн Костянтин Дмитрович звернув увагу на те, що при наявності спільних рис кожна з національних освітніх систем Європи має свою мету та особливі засоби її досягнення. Він висловив слушну думку, що відповідність виховних систем національному характеру та устремлінням народу значною мірою залежить від можливості громадськості впливати на шкільну та освітню політику держави.

Перебуваючи за кордоном, видатний український педагог глибоко вивчив стан освіти в європейських країнах. Найтривалішим було перебування у Швейцарії, але відвідав також школи Німеччини, Франції, Бельгії та Італії. За кордоном К. Ушинський розгорнув плідну науково-літературну діяльність, написав низку відомих праць, зокрема «Рідне слово», а також зібрав і частково опублікував матеріали «Педагогічної антропології». К. Ушинський об'єктивно оцінює стан освітньої справи в Західній Європі. Він відзначав все краще, що там було, зокрема розмаїття культурно-освітніх закладів. «Словом, освітніх і виховних закладів більше, ніж у нас шинків», – вказував К. Ушинський [7, с. 52]. Разом з тим він помічав і недоліки як у

шкільній справі, так і в тогочасному буржуазному суспільстві.

На думку педагога, основним напрямком втілення ідеї народності в освіті варто вважати навчання рідною мовою. Рідну мову К. Ушинський назвав найкращим педагогом, найкращим вихователем. У статті «Рідне слово» вчений емоційно і разом з тим переконливо обґрунтував педагогічне, історичне та культурне значення рідної мови в суспільному житті. «Мова, – підкреслював К. Ушинський, – найважливіший, найбагатший зв'язок, що з'єднує віджилі і майбутні покоління народу в одне велике, історичне живе ціле» [9, с. 123]. Він вважав, що рідна мова є цвітом усього духовного життя народу, а тому, «поки живе мова народна в устах народу, до того часу живий і народ» [9, с. 123].

К. Ушинський вказував і на те, що мова – це не лише слова, засіб комунікації, а й відображення історії, культури, природи, господарської діяльності й характеру народу. Саме тому, щоб зрозуміти народ, необхідно вивчити його мову. «Коли зникне народна мова, народу немає більше», – застерігав педагог і назвав найбільшим насильством зазіхання на мову народу. У праці «Педагогічна подорож по Швейцарії» К. Ушинський стверджував, що мало користі дає дитині та школа, де все їй чуже й незрозуміле, із якої вона намагається якнайшвидше втекти додому. Така школа, на думку К. Ушинського, позбавлена перспектив, оскільки не сприяє розвитку дитини на природному для неї ґрунті.

У науковій спадщині корифея вітчизняної педагогіки чільне місце посідає розробка проблем дидактики як системи. Нагадаємо, що протягом другої половини XIX – на початку XX ст.

«Педагогічна антропологія» видавалася К. Ушинським і повністю, і в скороченому варіанті. У 1913 році вийшло вже 13-те видання. Первісний варіант цієї праці – серія статей «Найголовніші риси людського організму у застосуванні до мистецтва виховання» [10, с. 7]. Синтез наукових знань про людину, проведений ученим, вказав на величезні невикористані ресурси людського розвитку, до яких виховання ще тільки мало звернутися.

У науковому сенсі значну пізнавальну цінність складає розроблена К. Ушинським педагогічна система. Вона є одним із повчальних зразків творчого використання вченим традицій народної педагогіки. Слід підкреслити, що народний елемент є органічною частиною педагогічної спадщини, яскравим втіленням принципів народної педагогіки К. Ушинський вважав фольклор. Адже саме фольклор найповніше відбиває етнічну своєрідність кожного народу, зумовлену його історичним розвитком, соціальними умовами життя, географічними особливостями країни. У фольклорі живе народне слово, значення якого у формуванні людини високо піднесене педагогом, виступає в найдовершенішому вигляді.

Слід сказати про те, що славнозвісний підручник К. Ушинського для початкової школи «Рідне слово» побудований переважно на фольклорній основі. Нагадаємо в цьому зв'язку, що фольклор містить важливі елементи цивілізаційної культури. Разом з тим фольклорний матеріал відповідає одній із принципово важливих вимог К. Ушинського щодо якості дидактичного матеріалу – небуденність форми. Величезна популярність його підручника серед викладачів,

дітей, їхніх батьків пояснюється насамперед творчим використанням у ньому національних традицій народної педагогіки. Проведені фахівцями дослідження показали, що у підручнику в кількісному співвідношенні до загального матеріалу у першій частині книги вміщено понад 75, а у другій – 50% фольклорних творів. За підрахунками дослідників, К. Ушинський ввів до «Рідного слова» 366 прислів'їв і приказок, 62 загадки, 51 байку і жарт, 32 народні казки, 22 народні пісні, 7 скоромовок, низку оповідань та віршів. До цього часу незмінним успіхом у дітей користуються перероблені автором і вміщені до підручника такі казки, як «Ріпка», «Золоте яблучко», «Колобок», «Козенята і вовк», «Сивка-бурка» та ін. [7, с. 159].

К. Ушинський залучив до своїх змістовно наповнених навчальних посібників з українознавства чимало етнографічно-побутових описів українського життя, його свят: обжинки в кінці літа, ходіння з вертепом узимку та ін.

Висновки. Отже, славетний педагог-українець Костянтин Дмитрович Ушинський зробив вагомий внесок у становлення та розвиток вітчизняної освіти, виховного ідеалу педагогічної думки, традицій європейської культури. Він щиро уболівав за долю української мови, за майбутнє народних шкіл в Україні, глибоко відчував свою генетичну спорідненість з рідною землею. Напружене, творче, яскраве, хоч і коротке, життя К. Ушинського, його оригінальна різнобарвна педагогічна спадщина, її інтелектуальний потенціал рельєфно відбивають ідентичні риси належності корифея вітчизняної та світової педагогічної науки до українства, європейської культури.

В сучасних умовах державі, громадянському суспільству, освітньо-науковій спільноті, українознавчій науці важливо повернути ім'я, продуктивні ідеї, оригінальні праці Костянтина Дмитровича Ушинського – великого українського педагога. Його унікальна педагогічна спадщина, яка увійшла до золотого фонду європейської та світової педагогічної літератури, є національною гордістю України та цивілізованої спільноти. Системні продуктивні інтелектуальні ідеї К. Ушинського мають стати потужним каталізатором формування сучасної політичної нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної ідентичності. *Урядовий кур'єр*. 2023. 7 січня.
2. Ісаєва І. Костянтин Ушинський. Вчитель учителів. *Публіка*. 2023. 28 лютого – 6 березня. С. 14.
3. Шендеровський В. Нехай не гасне світ науки. Книга перша. 3-те вид. / за ред. Є. Бабчук. Київ: ВД «Простір», 2009. 416 с.
4. Калита Н. І. Виховний ідеал у педагогічній спадщині Костянтина Ушинського: монографія. Дрогобич: Вид. відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2015. 176 с.
5. Дровозюк Л. М. Костянтин Дмитрович Ушинський: біля основ наукової педагогіки й народної школи. Київ: Видавничий дім «Простір», 2007. 64 с.
6. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
7. Педагогічні ідеї К. Д. Ушинського / ред. колегія: В. І. Войтко (відп. ред.). Київ: Вища школа, 1974. 339 с.
8. Терлецький В. В. Сіверянське коло К. Д. Ушинського. Суми: Видавничо-виробниче підприємство «Мрія-1» ТОВ, 2010. 114 с.
9. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. В 2-х т. Пер. з рос. / ред. колегія: В. М. Столетов (голова) та ін. Київ: Радянська школа, 1983. Т. 1. Теоретичні проблеми педагогіки / за ред. О. І. Пискунова (відп. ред.) та ін. 468 с.
10. Павко А., Курило Л. Дороговказ для сучасної педагогічної науки. *Світ*. 2021. № 47–48, грудень. С. 7.

REFERENCES

1. Law of Ukraine. About the Main Principles of State Policy in the Sphere of the Establishment of Ukrainian National Identity. (2023). *Governmental Courier*. 7 January. [in Ukr.]
2. ISAEVA, I. (2023). Konstantin Ushynskiy. Teacher of Teachers. *The Public*. 28 February – 6 March, p. 14. [in Rus.]
3. SHENDEROVSKYI, V. (2009). *Let the World of Science not be Extinguished*. Book One. 3rd ed. Kyiv: Prostir Publishing House, 416 p. [in Ukr.]
4. KALYTA, N. (2015). *Pedagogic Ideal in the Pedagogical Heritage of Konstantin Ushynskiy: A Monograph*. Drohobych: Publishing Department of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, 176 p. [in Ukr.]
5. DROVOZIUK, L. (2007). *Kostiantyn Dmytrovych Ushynskiy: Near the Foundations of Scientific Pedagogy and Folk School*. Kyiv: Prostir Publishing House, 64 p. [in Ukr.]
6. HONCHARENKO, S. (1997). *Ukrainian Pedagogical Dictionary*. Kyiv: Lybid, 376 p. [in Ukr.]
7. VOITKO, V., ed. (1974). *Pedagogical Ideas of K. D. Ushynskiy*. Kyiv: Higher School, 339 p. [in Ukr.]
8. TERLETSKYI, K. (2010). *Ushinsky's Siverianske Kolo*. Sumy: Publishing and Production Enterprise "Mriya-1" LLC, 114 p. [in Ukr.]
9. STOLIETOV, V., ed., et al. (1983). *Ushynskiy K. D. Selected Pedagogical Works*. In 2 Vol. Kyiv: Soviet School, Vol. 1. Theoretical Problems of Pedagogy, 468 p. [in Ukr.]
10. PAVKO, A., KURYLO, L. (2021). Roadmap for Modern Pedagogical Science. *Svit (World)*, № 47–48, December, p. 7. [in Ukr.]